Finding answers together

Biodiversiteit & Kringlooplandbouw

Kamerik, 12 april 2019 - **Welke kennis en innovatie is nodig voor biodiversiteit in de kringlooplandbouw? Op vrijdag 12 april komt een brede afspiegeling van het stakeholderveld in Kamerik samen om dit in dialoog te onderzoeken. De betrokken partijen hebben elkaar heel hard nodig in de transitie van de landbouw, om natuurinclusieve landbouw tot een succes te maken.**

Anne van Doorn van de WUR opent de dag. "In de discussie over biodiversiteit in de landbouw kunnen de emoties hoog oplopen, bijvoorbeeld de insectensterfte discussie, de rol van de vos in het weidevogelbeheer of glyfosaat. Deze meningsverschillen leiden vaak tot felle debatten en verhullen daarmee waar het eigenlijk om gaat. Alleen als we het hele systeem zien achter de kringlooplandbouw, zowel ecologisch als sociaal-economisch, kunnen we oplossingen vinden."

Wieke Tas van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) geeft aan bij het huidige topsectorenbeleid vaak niet terecht te kunnen met haar doelstellingen voor natuur en landbouw. Nu de topsectoren een netwerk beginnen te vormen ontstaan er kansen, maar er moet nog ontzettend veel gebeuren. Deze dialoog is een goed middel om samen de nieuwe landbouw aan te gaan pakken. Nieuwe landbouw met natuurlijke veerkracht als basis: bodem, water en biodiversiteit. De combinatie van publieke belangen moet hierin worden gewaarborgd."

Petra de Boer, dialoogfacilitator: "Niemand heeft in zijn eentje de antwoorden op dit soort complexe vraagstukken, de wetenschap niet, maar ook de praktijk niet. We willen complexe vraagstukken graag versimpelen. De kunst is ze te omarmen en alle kennis en perspectieven te gebruiken, om zo samen tot nieuwe inzichten en oplossingen te komen."





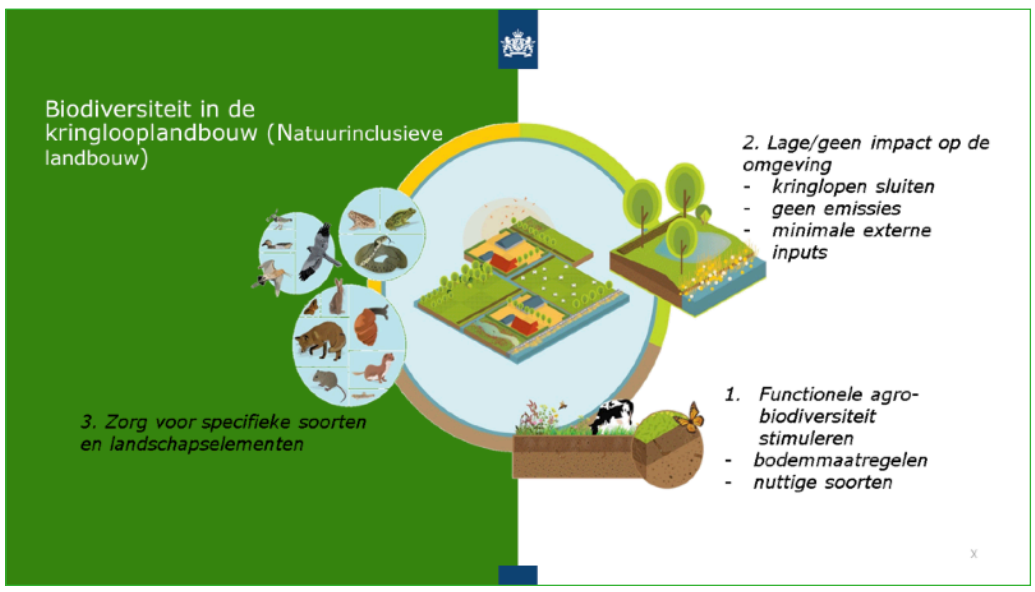
Aanleiding & Doel

Het Ministerie van LNV wil de omslag naar kringlooplandbouw maken. Benutten en beschermen van biodiversiteit in de kringlooplandbouw is een van de missies die moet prikkelen tot ambitieus onderzoek en doorslaggevende innovaties voor biodiversiteitsherstel en een veerkrachtige landbouw. Waar moet de kennisontwikkeling en innovatie zich dan op richten?

Agenda

- **Welkom & doel** van de dialoog *door Anne van Doorn*
- **Context** *door Wieke Tas*
- **Stakeholders** - Wie hebben we in de zaal?
- **Discover** - Wat gebeurt er al?
- **Dream** - Wat is mogelijk?
- **Design** - Welke kennis en innovatie is nodig?
- **Destiny** - Hoe nu verder?

Welke kennis en innovatie hebben we nodig om biodiversiteit in de kringlooplandbouw te benutten en te herstellen? Hoe kunnen we elkaar hierin versterken?



'Kringlooplandbouw is geen kringlooplandbouw als het niet bijdraagt aan biodiversiteit. Het beste natuurbeleid is een goed landbouwbeleid.' - Wieke Tas

Discover - Wat doen we al?



Dream - Wat is er mogelijk?

Louise Vet: Deltaplan biodiversiteit herstel

Een brede maatschappelijke coalitie - de kwartiermakers - heeft een plan van aanpak gemaakt voor het behoud en herstel van biodiversiteit. Dit Deltaplan begint met een droombeeld: In 2030 is het natuurlijk kapitaal versterkt en zijn ecosysteemdiensten behouden.

De uitdaging is enorm. Het biodiversiteitsverlies moet niet minder slecht, maar moet worden hersteld en versterkt. Negentig procent van het grondgebruik in Nederland wordt gevuld door landbouw, openbare ruimte en natuurgebied, wat ruimte biedt tot het verbeteren van biodiversiteit.

Het Deltaplan kent vijf succesfactoren:

1. Gemeenschappelijk draagvlak creëren; het bezitten van gedeelde waarden; een gezamenlijke stip op de horizon;
2. Verdienmodellen creëren; het praktisch mogelijk maken van de innovaties;
3. Kennis en innovatie: wat weten we nog niet;
4. Wet en regelgeving; we moeten af van wetten die innovatie in biodiversiteit belemmeren;
5. Samenwerken op gebiedsniveau.

"Om de succesfactoren te behalen zijn commitment en bijdragen nodig. De consument zal hier niet snel voor betalen. De maatschappij heeft gezorgd voor het grote biodiversiteitsverlies en daarom moeten wij het met zijn allen ook weer oplossen," aldus Louise Vet.

Grondgebruikers
Niet enkel de landbouw is verantwoordelijk maar ook de andere grondgebruikers in het gebied (kunnen niet los gezien worden).

Ruimtelijke interacties
Boven-ondergrondse interacties tussen gewasstroken zijn nog relatief onbekend maar hebben veel potentie in natuur-inclusieve landbouw. De vraag is hoe we de pluspunten kunnen inzetten en gebruik kunnen maken van de diversiteit.

Bodem
De vele spelers in de bodem moeten hun functie kunnen vervullen om een gezonde vruchtbare grond te behouden, Het is al bekend dat de bodem een grote rol speelt in preventie van ziekten en plagen.

Doe mee aan de beweging via www.samenvoorbiodiversiteit.nl.

Peter Harry Mulder: Akkerbouwer

Op de akkers gebeurt veel. Er wordt gedaan aan bermbeheer, er wordt meegewerkt aan agrarisch natuurbeheer en er worden kruidenrijke bloemenranden ingezaaid. "De rode draad voor ons bedrijf is insecticide vrij zijn. Want alles draait om insecten."

Tegenwoordig wordt er veel gepraat over verdienmodellen, maar vaak komt alles neer op slechts kostendekkende prijzen en zijn er nevenin-komsten nodig. Dit alles leidt tot druk voor intensivering en blijft de focus op hoge productie en hoge input. "Ik sta met beide armen omhoog van 'help'. Ik red het niet alleen als boer, ik heb de maatschappij nodig. Niet alleen Nederland, maar ook Europa en zelfs de wereld."

"Als we een betere prijs zouden krijgen, dan moeten we er voor zorgen dat dit geld wel ten goede komt aan biodiversiteit herstel." In de huidige situatie leidt overproductie tot prijsdaling en dit zit aan tot schaalvergroting en intensivering. Als boer kan je wel het een en ander doen voor biodiversiteit en dit maakt verschil.

Arie van den Berg: Melkveehouder

Tegenwoordig kunnen we bijna niet terug in bedrijfsgrootte om het rendabel te houden, dus we moeten andere oplossingen vinden. Je zal je moeten focussen op de bedrijven die er nu zijn en terug kijken naar de kleine boeren van vroeger met de weidevogels. Kijk hoe je aspecten van toen weer kunt toepassen in de huidige situatie. Je zal je wel moeten blijven richten op de moderne bedrijven want anders zullen de bedrijven niet mee gaan.

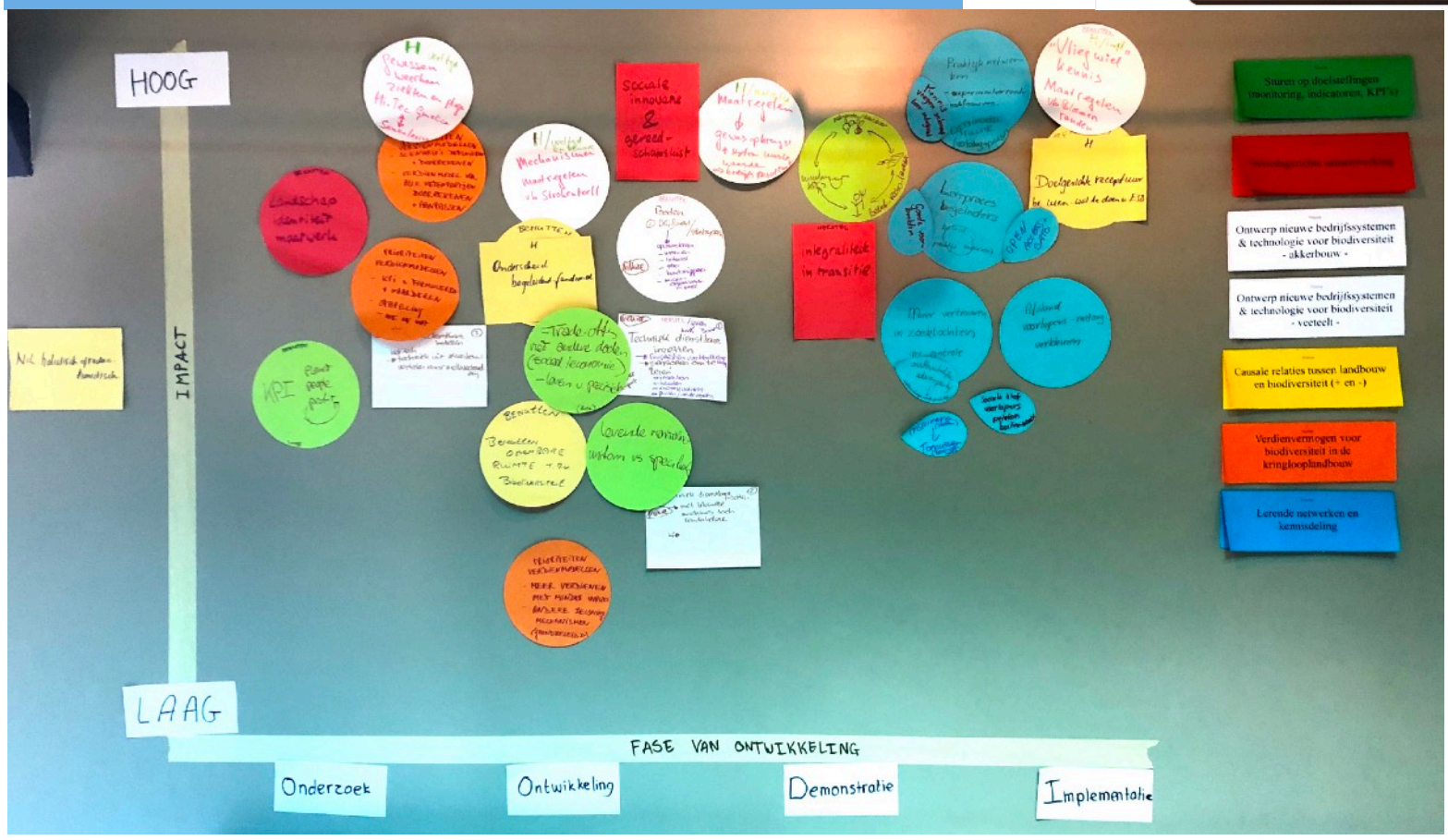
Waar lopen we momenteel tegen aan bij weidevogelbeheer? Hoe belangrijk zijn de insecticide en wat weten we hier nu eigenlijk van? Biologisch past soms goed bij weidevogelbeheer, want geen kunstmest gebruik en vaak lager gras. Er moet duidelijkheid komen over hoe belangrijk verschillende factoren zijn voor weidevogels.

Ga uit van de basis; kijk naar de boeren die al iets goeds doen en vraag ernaar om zo weer verder te komen.

Design - Welke kennis en innovatie is nodig?

World Café in 3 rondes:

1. Wat weten we nog niet? Vragen & dilemma's
2. Welke kennis moeten we ontwikkelen. Op welke onderwerpen moeten we innoveren?
3. Waar zouden we onderzoek en innovatie op moeten richten?







Prioriteiten per thema - Uitgebreid verslag per tafel zie bijlage

1. Monitoren, indicatoren & KPI
- KPI: planet, people, profit
- Trade-offs met andere doelen (sociaal/economie), leren van precisie
- Levende monitoring, uniform versus specifiek
- Interactie tussen KPIs, beleid, regio en landschap en de flora en fauna

2. Causale relatie tussen landbouw en biodiversiteit
- Doelgerichte receptuur bijvoorbeeld wat te doen voor ESD
- Onderscheid begeleidend functioneel
- Benutten openbare ruimte ten behoeve van biodiversiteit

3a. Nieuwe bedrijfssystemen en technologie voor biodiversiteit in de melkveehouderij
- Drijfmest/stalsysteem: opwaarderen: wormen, ligboxen, stro, houtsnippers, micro-organismen in voer
- Techniek dienstbaar inzetten: Sensoren om te leren over bijvoorbeeld insecten en kruiden
- Met kleinere machines toch het toch rendabel maken. Techniek is om te dienen, niet om te heersen.

3b. Nieuwe bedrijfssystemen en technologie voor biodiversiteit in de akkerbouw
- Maatregelen: gewasopbrengst + extra marktwaarde —> bedrijfsresultaat
- Gewassen weerbaar maken tegen ziekten en plagen. Hi-tech genetica <-> samenleving
- Mechanismen van maatregelen, bijvoorbeeld strokenteelt
- "Vliegwiel"kennis, neem maatregelen zoals bijvoorbeeld de bloemenranden

4. Verdienmodellen

Prioriteiten verdienmodellen:
- KPI's formuleren en waarderen
- scenario's definiëren en doorberekenen
- Verdienmodel van alle ketelpartijen doorrekenen en aanpassen

5. Gebiedsgerichte samenwerking
- Integraliteit in transitie
- Landschap identiteit maatwerk
- Sociale innovatie & gereedschapskist

6. Netwerken en kennisdeling
- Afstand voorlopers en de rest verkleinen
- Meer vertrouwen in zoektochten in plaats van controle. Bijvoorbeeld via een onafhankelijke adviespartij
- Inspireren (delen) en toepassen (bedrijfsmatig)
- Leerproces begeleiders, waarbij beleid, praktijk en onderzoek goede verbanden hebben.
- Praktijk netwerken. Experimenteerruimte om kennis vragen te beantwoorden en een integraal beleid te maken.





Wie kan waar aan bijdragen?

Hoe kunnen we elkaar versterken?

In de closing circle verkennen we wat er nodig is om elkaar te versterken. De volgende acties en aandachtspunten komen naar voren:

- Verspreiden van kennis is belangrijk. “Als akkerbouwer krijg ik veel mensen over de vloer, maar bijna geen andere boeren.” Er wordt een suggestie gedaan om met boeren gastcolleges te houden. Zo kan aan de ene kant onderzoek meer gebaseerd worden op vragen uit de praktijk. Aan de andere kant ontstaan er mogelijke activiteiten waar boeren van andere boeren kunnen leren.
- Er is verbreding nodig, haal niet alleen de kennisgroep erbij. Ook mensen van de kunst, de harde boeren en de gewone burger moet biodiversiteit kunnen snappen.
- Het is belangrijk dat we met elkaar praten over wat er in ons ‘groene hart’ leeft, want dat werkt veel beter samen.
- We hebben meer verhalen nodig. Ik ben journalist en heb behoefte aan verhalen. Het is belangrijk om praktijkverhalen te delen en mensen die hun steentje bijdragen aan een puzzelstukje voor biodiversiteit. Het helpt om je in te beelden wat er kan en dit brengt anderen in beweging. Een kort verhaal is meer dan cijfertjes.
- We hebben kenniscoöperatie nodig voor biodiversiteit in de kringlooplandbouw.



Vragen of bijdragen?

Wil je meer weten of bijdragen aan het vervolg? Neem contact op met een van de leden van de kerngroep (zie kader deelnemers).

Deelnemers

Kerngroep

Deze dialoog is geïnitieerd en georganiseerd door een kerngroep van WUR wetenschappers:

- Anne van Doorn, ESG
- Bert Lotz, PSG
- Gerard Migchels, ASG
- Wijnand Sukkel, PSG
- Wim de Haas, ESG

Facilitators

- Petra de Boer, Perspectivity
- Lara Minnaard, Perspectivity

Aanwezigen

- Adriaan Guldemond, CLM Onderzoek en Advies
- Albert Formsma, Provinsje Fryslan
- Albert Sikkema, Resource
- Alex Datema, BoerenNatuur
- Anet Abbing, Provincie Drenthe
- Bas Volkers, LNV
- Dick Melman, WUR
- Ed Weijdema, Provincie Zuid-Holland
- Hank Bartelink, LandschappenNL
- Harry Kager, Schuttelaar & Partners
- Hedwig Boerrigter, Stichting Veldleeuwerik
- Heleen Lansink-Marissen, De Melktapperij
- Hinse Boonstra, Bayer
- Jacomijn Pluimers, Wereld Natuur Fonds
- Jan de Wilt, Innovatie Agro & Natuur
- Jan Willem Erisman, Louis Bolk Instituut
- Janny Gerritsen, Provincie Noord-Holland
- Jeroen Schutt, WUR
- Kirsten Haanraads, Natuurmonumenten
- Klaas Sietse Spoelstra, Mij Sicht
- Louise Vet, NIOO-KNAW
- Mariska Harte, LNV
- Marleen Zaanen, Louis Bolk Instituut
- Mats Sotthewes, LNV
- Peter van Tilburg, LNV
- Peter Sloot, Aequator Groen & Ruimte
- Peter Hilgen, LNV
- Peter Harry Mulder, Akkerbouwbedrijf
- Riek van der Harst, Stichting Stimuland
- Rien Klippel, Unie van Waterschappen
- Rob Messelink, Provincie Overijssel
- Rob Wessels, BakkerBarendrecht
- Ron Methorst, Aeres Hogeschool Dronten
- Theo Vogelzang, Wageningen Economic Research
- Theo van Empel, Syngenta
- Wieke Tas, LNV
- Willemien Geertsema, BoerenNatuur
- Wim Stegeman, Waterschap Vechtstromen
- Wouter Rozendaal, Aequator Groen & Ruimte



Bijlage:

World Café oogst per thema

Waar zouden we onderzoek en innovatie op moeten richten?

1. Monitoren, indicatoren & KPI’s

Tafelhosts: Wijnand Sukkel & Anne van Doorn

Om te weten wat je doet en waar je staat is monitoren, het zetten van indicatoren en KPI’s (Key Performance Indicators) zeer belangrijk. Zo kun je zien wat het effect van ons handelen is. Maar wat moeten we meten? Hoe kunnen we dit meten?

Welke sleutelindicatoren voor bodembiodiversiteit dragen bij aan algemene biodiversiteit? Hoe kom je tot een set van KPI’s die elkaar aanvullen en het totale spectrum van biodiversiteit in de veehouderij en akkerbouw/open teelten goed afdekken?

Veel maatregelen op bedrijfsniveau zijn niet specifiek ontwikkeld om biodiversiteit te bevorderen. Specifiek monitoren op de effecten op biodiversiteit is dan lastig. Het moet helder zijn waar je voor monitort. Afhankelijk van de doelstelling verschilt de set van indicatoren of KPI’s. KPI’s voor biodiversiteit dienen op grotere schaal en onder verschillende bedrijfsomstandigheden getoetst te worden op hun effecten op biodiversiteit.

We weten nog weinig over de teruggang van verschillende groepen biodiversiteit zoals micro-, meso- en macrofauna. Ook de kennis over de belangrijkste oorzaken van de teruggang van biodiversiteit is beperkt. Op basis van deze analyse kunnen betere KPI’s ontwikkeld worden.

Lerende indicatoren
De relatie tussen KPI’ en biodiversiteit en tussen KPI’s en (biodiversiteitbevorderende) maatregelen is tot nu toe matig onderbouwd. Er moeten lerende indicatoren ontwikkeld worden. Indicatoren die de boer zelf gemakkelijk vast kan stellen en waar uit valt te leren hoe de biodiversiteit kan worden hersteld of bevorderd.

Meten van biodiversiteit is tot op heden zeer arbeidsintensief en brengt daarom hoge kosten met zich mee. Welke moderne technieken zijn er of moeten ontwikkeld worden om biodiversiteit meteen lagere arbeidsinzet vast te kunnen stellen?

Prioriteiten
- Stand van de biodiversiteit, met de nadruk op insecten en bodem;
- Ontwikkeling van KPI’s en de relatie met maatregelen en het effect op biodiversiteit;
- Wisselwerking met andere doelen, zoals het klimaat.





2. Causale relatie tussen landbouw & biodiversiteit

Tafelhost: Dick Melman

Wat heeft natuurinclusieve landbouw nodig? Met name met betrekking tot de ruimte. Hoeveel areaal is er praktisch nodig? Moet dit op bedrijfs- of op streekniveau worden geregeld?

Maar tegelijkertijd ook meer principieel. Hoe kan de publieke ruimte beter benut worden voor het ontwikkelen van biodiversiteit? Er moet daarin onderscheid worden gemaakt tussen functionele biodiversiteit, wat zichzelf terugbetaald, en begeleidende biodiversiteit, waarbij dat niet het geval is.

Een andere belangrijke vraag is of boeren wel verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang van de biodiversiteit? Veel boeren doen al veel aan biodiversiteit die toch achteruit blijft gaan. Is dan actie bij de boeren wel de juiste knop om aan te draaien? Hoe reconstrueren we de rol van bijvoorbeeld insecten die al verdwenen zijn? Hoe komen we erachter welke ecosysteemdiensten deze soorten zouden kunnen leveren?

De richting
Richt je op het ontwikkelen van praktisch toepasbare kennis. Daarbij is behoeft aan een keur aan ecosysteemdiensten die praktisch toepasbare receptuur ontwikkelen. Bij de ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw moeten we wel nuchter blijven. Zorg voor een helder afwegingskader over welke middelen je waarvoor moet inzetten.

En meer principieel: is natuurinclusieve landbouw een holistisch concept of mag je er ook met een reductionistische bril naar kijken? Wordt het nu niet teveel als gereedschapskist gebruikt? En in hoeverre leent Nederland zich voor hightech oplossingen?

De prioriteit
Kan bij de uitwerking van natuurinclusieve landbouw per regio een eigen invulling worden gegeven? In die zin van: niet heel Nederland hoeft een grote biodiversiteit te hebben. Zeer productieve regio’s zoals Flevoland hoeven misschien niet zo sterk in het programma te worden opgenomen.

Wordt er wel voldoende aandacht gegeven aan de combineerbaarheid van doelen? Wordt de landbouw niet met onmogelijk te combineren doelen opgescheept?

3a. Nieuwe bedrijfssystemen en technologie voor biodiversiteit in de melkveehouderij

Tafelhost: Gerard Migchels

In de melkveehouderij neemt het besef snel toe dat een gezonde bodem de basis is voor een goed bedrijfssysteem.

De volgende aspecten spelen hierbij een belangrijke rol:
- Mest-mestkwaliteit
- Teveel graslandvernieuwing
- Bedreiging bodemleven via medicijngebruik
- Bedreiging van organische stofgehalte via mestvergisting
- Waarde van beweiding voor het bodemleven
- Lage grondwaterpeilen bedreigen de biodiversiteit
- Eiwitteelten verminderen kunstmestgift en importen soja
- Bodemverdichting is slecht voor zowel de biodiversiteit als de voerproductie

Bomen en struiken toevoegen: agroforestry & voedselbos
Het besef is ontstaan dat bomen en struiken ook meerwaarde kunnen hebben. Ook voor biodiversiteit, CO2 vastlegging, een beter microklimaat voor de gewassen en bron van voedsel en veevoer.
- CO2 winst optimaliseren hoe is de CO2 vastlegging per are landschapselementen te optimaliseren?
- Optimaal microklimaat creëren via landschapselementen. Hoe kunnen landschapselementen zorgen voor een microklimaat met extra gewasgroei?
- Melkveehouderij combineren met voedselbossen/agro forestry. Hoe hier omgaan met water, bodem, mest en (eiwit)gewassen. Welke rol kan techniek hierin spelen?

Ruimte voor biodiversiteit: landsharing of landsparing?
Hoe te komen tot meer ruimte voor biodiversiteit op melkveehouderijbedrijven?
- ➡ Landsparing: intensiveren om ruimte te vrij te maken.
- ➡ Landsharing: extensiveren zodat biodiversiteit op alle percelen meer ruimte krijgt.

Hierbij spelen een aantal vragen. Op welk schaalniveau geldt dit?

Technologie dienstbaar aan herstel van biodiversiteit
- Ervaring met precisie landbouw uit de akkerbouw vertalen naar inzet voor biodiversiteitsherstel in de melkveehouderij
- Welke technologische vernieuwing is nodig om efficiënt en flexibel op kleinere en diversere percelen ruwvoer te produceren?
- Technologie voor het arbeidsefficiënt combineren van akkerbouw/ melkveehouderij/agro forestry voor meer biodiversiteit
- Technologie voor sneller leren van succesvolle biodiverse praktijkervaringen.

Prioriteiten
- Een gezonde bodem is de basis voor een goed bedrijfssysteem. Hoe kunnen we bedreiging van het bodemleven en de bodem door de bedrijfsvoering verminderen?
- Andere begroeiing zoals bomen en struiken heeft een meerwaarde voor bijvoorbeeld CO2 opslag en het microklimaat. Hoe kunnen we deze optimaal combineren?
- Wat is de meest efficiënte strategie en onder welke omstandigheden en hoe kunnen natuur en veeteelt elkaar versterken?
- Hoe kunnen we technologie dienstbaar inzetten voor het herstel van biodiversiteit?

3b. Nieuwe bedrijfssystemen en technologie voor biodiversiteit in de akkerbouw

Tafelhost: Bert Lotz

Als je een gesprek wilt hebben over kennis & innovatie voor biodiversiteit in de kringlooplandbouw moet je eerst samen helder hebben wat je daaronder verstaat. Daarnaast hebben we gesteld dat we gaan voor productiesystemen die hun rendement uit de markt halen en niet uit subsidies. Dat wil zeggen dat met betrekking tot kennis vragen, opbrengst en kwaliteit van groot belang zijn.

Dilemma's en keuzes
De dilemma's en keuzes die je maakt gaan over de focus op het soort biodiversiteit, het soort systeemmaatregelen en ook hoeveel nieuwe technologie je wilt benutten. Het agro-ecosysteem moet centraal staan, maar daarvan ontbreekt nog veel basiskennis. Kennis in het algemeen, maar ook wat betreft gebiedsgerichte afstemming.

Benodigde kennis
Het begint bij het agro-ecosysteem. Er is praktisch toepasbare kennis nodig om het ecosysteem te kunnen gebruiken. Daarbij kan er worden gedacht aan akkerranden (low tech) of precisielandbouw (high tech). Ook is het belangrijk om er over na te denken welk verdienmodel je koppelt aan de "geproduceerde" biodiversiteit. Tijdens de gesprekken vonden de meeste deelnemers dat de biodiversiteit functioneel moet leiden tot meerwaarde. Bijvoorbeeld, dat biodiversiteit in planten leidt tot meer predatoren van plaaginsecten, waardoor je minder hoeft te spuiten. Dit vraagt echter nog een belangrijk stuk onderzoek.

Prioriteiten
Er is vliegwielkennis nodig om boeren zo snel mogelijk aan het werk te krijgen. Boeren leren vaak het beste van andere boeren. Je moet het laaghangende fruit hebben; veel impact en makkelijk te implementeren, bijvoorbeeld door eerst als doel te stellen je bedrijfsvoering zo in te richten dat je geen insecticiden meer hoeft te gebruiken. We weten daarbij nog te weinig over de simpele maatregelen, zoals mengteelten. Maar ook high tech maatregelen moeten volgens verschillende deelnemers mogelijk zijn. Creëer bijvoorbeeld weerbare planten door nieuwe veredelingstechnieken als CRISPR/Cas toe te passen, zodat planten meer resistent worden tegen ziekten e.d. Maar zorg daarbij tegelijk wel voor goede afstemming met de samenleving.



4. Verdienmodellen

Tafelhost: Theo Vogelzang

Wat verstaan we nu precies onder verdienmodellen? Voor wie geldt dat verdienmodel en voor welke partijen in de keten? Hoe ga je om met een *true pricing* en welke factoren neem je daarin mee?

Liefde en rendement
We moeten in Nederland veel meer gaan denken in termen van marge en nettorendement, in plaats van in omzet en hoeveelheden product. Voorlopers op dit gebied zijn momenteel goed bezig, maar hoe krijg je dan het peloton mee? De biodiversiteitsmonitor van Friesland Campina kan wellicht een goede stimulans zijn.

We moeten ook op zoek naar andere en creatieve verdienmodellen. Hoe krijg je de retail in ons land zo ver dat consumenten daadwerkelijk willen gaan betalen voor de inspanningen van boeren op het gebied van biodiversiteit? Hoe kunnen we incentives inbouwen zodat zij meer gaan betalen voor producten gemaakt met meer aandacht en liefde voor biodiversiteit? Aan de andere kant is het voor boeren van belang dat de risico's die gepaard gaan met andere, meer biodiverse productiewijzen zoveel mogelijk geminimaliseerd worden. Hoe zit dat krachtenveld in elkaar en welke incentives kunnen daarbij het best sturen. Onderzoek naar dergelijke instrumenten zou zeer nuttig en waardevol zijn.

Scenario's doorrekenen
Een ander punt van aandacht voor het onderzoek is het doorrekenen van scenario's waarmee een meer natuurinclusieve of biodiversere landbouw gerealiseerd kan worden. Belangrijk is dat je met elkaar nadenkt over hoe je boeren op dit gebied in beweging krijgt. Die analyse kun je ook maken voor verschillende sectoren en gebieden in ons land. Voor de boeren is het van belang om de kosten en opbrengsten van meer biodiverse producten goed te definiëren en door te rekenen. De vraag is wat je dan tekort komt bij een meer natuurinclusieve landbouw en waarom. Aan de ander kant kan je ook kijken naar de mogelijkheid dat natuurinclusieve landbouw boeren juist meer oplevert. En je moet ook creatief omgaan met die KPI's.

Mindset
Kunnen en mogen we natuurinclusieve landbouw en nieuwe technologieën als CRISPR-CAS combineren? Zou dit kunnen helpen om kringlooplandbouw sneller en fundamenteler te realiseren? Een ander punt van aandacht is de vraag wat gebiedsgerichte samenwerking oplevert en hoe je daar incentives voor kringlooplandbouw vormgeeft en doorrekent. Hoe kun je boeren stimuleren om zich meer te verdiepen in natuurinclusieve landbouw en de mogelijke verdienmodellen die daar bij horen. Wat kan helpen is dat je boeren langere termijn zekerheid biedt als ze overstappen naar dergelijke bedrijfssystemen.

Prangende vragen
- Welke sturing valt er vanuit het GLB te verwachten richting natuurinclusieve landbouw en hoe?
- Is met natuurinclusieve landbouw de wereldbevolking ook te voeden en zo ja hoe?
- Wie betaalt eventuele duurzaamheidseisen in een natuurinclusieve landbouw en hoe?
- Zijn er ook andere vormen van beloning van natuurinclusieve landbouw te bedenken?
- Hoe kunnen gangbare economische modellen gebruikt worden om bepaalde invullingen van de kringlooplandbouw door te rekenen, ook wereldwijd?





5. Gebiedsgerichte samenwerking

Tafelhost: Judith Westerink

In gebieden spelen altijd meerdere thema's, meerdere transities zelfs. We moeten zoeken naar integraliteit, maar ook leren omgaan met dilemma's. Er moet over de korte en over de lange termijn worden nagedacht. En er moet aandacht zijn voor de verliezers van de transitie of de gebiedsgerichte samenwerking.

Ieder gebied, ieder landschap is anders, inclusief de bedrijfssystemen en de biodiversiteit. Dat heeft gevolgen voor de samenwerking. Hier komt onder andere de vraag naar boven hoe we van gebiedsexploitatie naar gebiedsregeneratie gaan. Hier moeten we gemeenschappelijke doelen opstellen met meervoudige waardes. De verschillende transities (energie, klimaat en landbouw) moeten integraal worden opgepakt met integrale opgaves. Denk aan biodiversiteit versus klimaat. In de plannen kan onderscheid worden gemaakt tussen *quick wins* die morgen toegepast kunnen worden, systeemthema's die vijf tot acht jaar duren en de lange termijn implementatie.

Landschap/ identiteit gebied/ maatwerk
Tegelijkertijd is dat ook een kans om het belang van de landbouw in die identiteit te benadrukken. De omgevingswet biedt kansen voor participatie; de rol van de overheid in gebiedssamenwerking staat niet vast. Daarbij is schaalniveau van belang: hoe groot is het gebied en welke elementen bepalen het gebied. De burger moet daarin worden meegenomen en voorgelicht.

Sturing
Wat zijn de bestuurlijke opgaves en hoe moeten overheden zich hierin opstellen? De omgevingswet gaat uit van participatie. Maar is zeggenschap speculatief of functioneel als je praat over grondpolitiek? En van wie is grond eigenlijk? Hoe bepaal je rollen en verantwoordelijkheden zonder alles in een vaste hiërarchie te stoppen? Hoe bewegen we van triple helix naar penta helix? Boer, burger, bank, overheid, kennis.

Sociale innovatie, proces, organisatievormen
Tot slot gaan veel vragen over sociale innovatie: vernieuwing in de aanpak van gebiedsprocessen en organisatievormen, waaronder communicatie en grondarrangementen. Er is belangstelling voor het denken in *commons*. Hoe bepalen we het succes of falen van gebiedssamenwerking? Daarvoor is een gereedschapskist met procestools, experimenten en arrangementen nodig. Er moet nagedacht worden over goede voorbeelden van optimale samenwerking in de landbouw voor het versterken van biodiversiteit. Daar zijn nieuwe vormen van proces en inhoud nodig die passen bij het gebied. Uiteindelijk willen commons een bijdrage kunnen leveren en ontwikkeld worden. Daarvoor moeten met aandacht gemeenschappen groter worden en de kennis van ecologie worden verspreid, zodat ook burgers weten wat ze kunnen doen.

Prioriteiten
- Wie zijn de verliezers van de verschillende transities en hoe kunnen we hen perspectief bieden. Deze opgaves moeten wel duidelijk gedefinieerd worden. Daarnaast zijn er dilemma's en hoe gaan we daarmee om?
- Een definitie van een gebied kan achteraf ontstaan wanneer we kijken naar de potentie. Hoe kan de landbouw dan de biodiversiteit versterken?
- Organiseren van verevening in gebieden: waarderen inclusief euros van door boeren geleverde biodiversiteit door degenen die er baat bij hebben. Gaat het om kennis of om mogelijkheden? Kunnen of willen?
- Een belangrijke les is dat er een strakke gebiedsorganisatie moet zijn, zodat tussen alle partijen met verschillende belangen goed wordt samengewerkt en doelen worden gehaald.

6. Netwerken & kennisdeling

Tafelhost: Wim de Haas

Vragen vanuit de boerenpraktijk en kennis die in de boerenpraktijk wordt opgedaan, krijgen niet genoeg aandacht in het onderzoek. "Een boerin denkt per definitie integraal; onderzoekers disciplinair." Resultaten van (wetenschappelijk) onderzoek zijn niet goed toegankelijk. Rapporten publiceren op websites is niet genoeg.

Sociale en culturele kloof
Er ontstaat soms een sociale kloof tussen boeren en boerinnen die vooroplopen met kringlooplandbouw en de mensen in hun omgeving. En een culturele kloof tussen onderzoek en praktijk. Onderzoekers denken vanuit een trits van fundamentele vragen, toegepast onderzoek en onderzoekstoepassing, terwijl de praktijk denkt vanuit de toepassing. Ook het taalgebruik verschilt. "Onderzoekers en ambtenaren vergaderen overdag, wij 's avonds."

Kennis delen
Oplossingen voor het thema 'kennis delen' hebben meestal geen betrekking op onderwerpen die onderzocht kunnen worden, maar op innovaties in de manier waarop onderzoek wordt uitgevoerd en toegepast. Behalve het onderzoek naar het leren in de praktijk. Dit heeft betrekking op analyserend en reflecterend onderzoek naar het maatschappelijk leren rond kringlooplandbouw.

Netwerken ontwikkelen
Er zijn allerlei ideeën over het ontwikkelen van netwerken waarin kennis kan worden uitgewisseld en gedeeld:
- Geef financiële ondersteuning aan bestaande netwerken op het gebied van kringlooplandbouw die nu al goed bezig zijn met experimenten en deze ervaringen delen.
- Geef bestaande netwerken een onderzoeksbudget zodat zij zelf onderzoek kunnen uitzetten.
- Probeer een betere afstemming te creëren tussen allerlei vormen van leerlabs, living labs, praktijkexperimenten.
- Doen, leren, beter doen is ook onderdeel van een sociale kringloop. Zorg dat het kennis delen in netwerken hier gebruik van maakt.
- Richt een praktijklokaal op om vragen te beantwoorden of een innovatienetwerk voor natuurinclusieve landbouw.

Prioriteiten & randvoorwaarden
- Bevorder praktijknetwerken voor natuur-inclusief boeren.
- Zorg voor een faciliteit om het leren in de natuur-inclusieve landbouw te stimuleren en begeleiden.
- Frustreer het stimuleren van leren en kennisdelen niet door financiële ondersteuning afhankelijk te maken van gedetailleerde regelingen met veel criteria.
- Houdt expliciet rekening met de culturele kloof tussen onderzoek en praktijk.

